

UREDNIČKE PRAKSE ČASOPISA: MOGUĆNOSTI I TRENDOWI RAZVOJA RECENZIJSKOG POSTUPKA

Jadranka Stojanovski

Sveučilište u Zadru, Ulica Mihovila Pavlinovića 1, 23000 Zadar, Hrvatska

Institut Ruđer Bošković, Bijenička cesta 54, 10000 Zagreb, Hrvatska

e-pošta: jadranka.stojanovski@irb.hr

Recenzijski postupak u kontekstu znanstvenog izdavaštva možemo definirati kao ocjenjivanje rezultata istraživanja s obzirom na kompetencije, značenje, točnost, pouzdanost i originalnost rada, a provode ga kvalificirani stručnjaci (Zelenika, 2000), a mnogi ga znanstvenici doživljavaju kao okosnicu cijelog sustava znanstvenog izdavaštva ili čak i šire, znanstvene komunikacije. Svrha i cilj recenzijškog postupka je kritički, objektivno i znanstveno prosuditi, vrednovati i ocijeniti nečije djelo, na temelju čega npr. urednici časopisa donose odluku o objavljivanju istog.

Iako se Henry Oldenburg, urednik časopisa *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* u razdoblju od 1665. do 1677. g., nerijetko navodi kao začetnik recenzijškog postupka, taj je časopis primjenjivao samo ono što danas nazivamo uredničkom selekcijom, a sve radove objavljene u tom časopisu „licenciralo je Vijeće društva, nakon što bi ih pojedini članovi društva prvo pregledali“¹. Koncept recenzije prvi put se spominje 1731. godine, kada je Royal Society of Edinburgh objavio zbirku medicinskih radova *Medical Essays and Observations*, a smatrao se „... mukotrpnim i teškim postupkom, koji uključuje svakodnevno dopisivanje i stalnu budnost kako bi se spriječio utjecaj osobne ekscentričnosti, predrasuda ili – bauka izdavaštva – neopravdane osude. No taj se postupak može... preporučiti kao onaj koji će izdavaštvu jamčiti točnost, realnost i pouzdanost“ (Rennie, 1989). Recenzijski postupak, kakav danas poznajemo, prihvaćen je kao standard uredničkog rada tek iza 2. svj. rata.

Tijekom recenzijškog postupka recenzenti razmatraju usklađenost s tematikom i opsegom časopisa, doprinos rada znanstvenom području, hipoteze ili istraživačka pitanja, prikladnost, pouzdanost i ispravno korištenje znanstvenih metoda, vjerodostojnost statističke obrade rezultata, ispravnost in-

terpretacije rezultata i organizaciju obrade tematike u logične cjeline. Također se razmatra prikladnost naslova i sažetka rada, popisa literature, jezika i stila, stručnog nazivlja, ilustracija i tablica, priloga i dodatnih materijala (npr. istraživačkih podataka), strukture djela. Kako bi recenzijški postupak bio učinkovitiji, uredništvo bi trebalo koristiti alate za detekciju plagijatorstva, validnosti i konzistentnosti statističke obrade, prosudbu reproducibilnosti ili metodološke strogoće, detekciju manipulacije grafikama/fotografijama i točnosti literaturnih navoda.

U znanstvenom izdavaštvu recenzijški se postupak odnosi na različite kanale objavljivanja kao što su knjige, časopisi ili zbornici skupova, a provode ga istorazinski stručnjaci u području. Kada se radi o časopisima, uredništvo za pojedini rad najčešće angažira dva do tri recenzenta koji dostavljaju pisano izvješće na temelju kojeg uredništvo donosi odluku o objavljivanju rada u časopisu bez preinaka ili uz manje ili veće dorade. Recenzente najčešće odabire uredništvo časopisa na temelju preporuke samih autora ili samostalno. Iako recenzijški postupak može biti neanoniman, tako da su svi identiteti vidljivi, najčešće susrećemo jednostruko, dvostruko ili trostruko anonimizirani recenzijški postupak. Kod jednostruko anonimiziranog recenzijškog postupka recenzent je skriven autoru, autor je vidljiv recenzentu, a recenzent i autor su vidljivi uredniku koji donosi odluku. Kod časopisa je najzastupljeniji dvostruko anonimizirani recenzijški postupak pri kojem je recenzent skriven autoru, autor skriven recenzentu, a recenzent i autor su vidljivi uredniku koji donosi odluku. Postoji i trostruko anonimizirani recenzijški postupak tijekom kojeg je recenzent skriven autoru, autor je skriven recenzentu, a recenzent i autor su skriveni uredniku koji donosi odluku.

Iako se anonimnost identiteta sudionika recenzijškog postupka uvela prvenstveno kako bi se osigurala nepristranost, a time i kvaliteta, novija istraživanja ukazuju na brojne probleme do kojih dovodi ne-

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Philosophical_Transactions_of_the_Royal_Society

transparentnost recenzijskog postupka. Recenzenti se nerijetko ne slažu međusobno kada se radi o prihvatanju ili odbijanju rada, ne detektiraju pogreške u dovoljnoj mjeri i ne sprječavaju objavu lažnih rezultata, čak niti u najprestižnijim časopisima, pri čemu je sam recenzijski postupak spor, skup, nepouzdan i subjektivan (Wager & Jefferson, 2001). Ne treba izgubiti iz vida da recenzenti na raspolaganju imaju samo rukopis, a ne i pristup samim istraživačkim podacima, što dovodi do otežanog prepoznavanja lažiranih, izmišljenih ili krivo interpretiranih podataka. Tako noviji primjeri pokazuju da je čak 114 objavljenih radova na temu COVID-19 naknadno osporeno (eng. *retracted*)². Također, anonimnost recenzijskog postupka je nerijetko upitna, posebno u manjim područjima ili zajednicama, što dovodi do moguće pristranosti s obzirom na spol/rod, rasu, nacionalnost, prestiž ustanove autora i dr. (Lee et al., 2013) Pristranost je prisutna i kod recenzenata koji se zalažu samo za vlastito viđenje istraživačkog problema ili su skloni odbiti rad s temom kojom se osobno bave.

Stoga se u novije vrijeme uvodi pojam otvorenog recenzijskog postupka, koji ne uključuje samo moguću deanonimizaciju sudionika, već prvenstveno omogućuje uvid u izvještaje recenzenata. Takav recenzijski postupak je usklađen s osnovnim načelima otvorene znanosti te može pridonijeti uklanjanju postojećih problema, osigurati priznanje recenzentima i pomoći mladim znanstvenicima pri pisanju radova i recenziranju (Stojanovski, 2018). Otvoreni recenzijski postupak objavljuje cjelovitu komunikaciju autora, recenzenata i urednika, a najčešće osigurava i mogućnost komentiranja javnosti u cilju promocije znanosti u društvu.

Kako bi unaprjedili recenzijski postupak, osim detaljnog opisa recenzijskog postupka, urednici časopisa mogu osigurati kvalitetne upute za recenzente, transparentnost recenzijskog postupka, uključujući etička pitanja (mogući sukob interesa, povjerljivost, osporavanje rada i dr.), kao i mogućnost samo-arhiviranja različitih verzija rada i recenzija u otvorene repozitorije. Dostupnost datuma zaprimanja rukopisa, prihvatanja i objave, broj krugova recenzijskog postupka, broj zaprimljenih recenzija u prvom krugu te napomena o eventualnom ubrzanom recenzijskom postupku (eng. *fast-track*) također pridonosi

transparentnosti recenzijskog postupka.

Putem svojih konstruktivnih povratnih informacija, recenzenti mogu istinski pridonijeti radu koji se pregledava i poboljšati kvalitetu i točnost izvještavanja o istraživanjima, a u suradnji s urednicima i autorima mogu uspješnije filtrirati lažne ili manipulirane podatke i druga problematična istraživanja. Trendovi otvorene znanosti pred izdavače i urednike znanstvenih publikacija postavljaju nove izazove, a financijeri znanstvenih istraživanja okupljeni unutar inicijative *cOAlition S* smatraju da će otvoreni pristup publikacijama, istraživačkim podacima i drugim rezultatima znanstveno-istraživačkog rada poboljšati tempo, učinkovitost i djelotvornost istraživanja te povećati vidljivost autora, a time i mogući utjecaj njihovog rada. U tom smislu *Plan S* definira niz zahtjeva koje časopisi moraju osigurati kako bi bili usklađeni s glavnim ciljevima (Petraček et al., 2021). Na tragu ovih inicijativa, transparentan recenzijski postupak će ne samo upoznati autore i recenzente s detaljima cijelog postupka, već će potvrditi standarde kvalitete časopisa, a čitateljima će osigurati veće povjerenje u točnost i pouzdanost objavljenih istraživanja.

LITERATURA

1. Lee, C. J., Sugimoto, C. R., Zhang, G., & Cronin, B. (2013). Bias in peer review. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64(1), 2–17. <https://doi.org/10.1002/asi.22784>
2. Petraček, J., Škorić, L., & Macan, B. (2021). The impact of Plan S on scholarly journals from less developed European countries. *Croatian Medical Journal*, 62(1), 4–7. <https://doi.org/10.3325/CMJ.2021.62.4>
3. Rennie, D. (1989). *1: Editorial peer review: its development and rationale*. 1–13.
4. Stojanovski, J. (2018). Otvoreni recenzijski postupak. In I. Hebrang Grgić (Ed.), *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju* (pp. 80–92). Školska knjiga.
5. Wager, E., & Jefferson, T. (2001). Shortcomings of peer review in biomedical journals. *Learned Publishing*, 14(October), 257–263.
6. Zelenika, R. (2000). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela* (4. izd.). Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

² <https://retractionwatch.com/retracted-coronavirus-covid-19-papers/>